

MARJANA MOŠKRIČ

POD VSEM TISTIM SNEGOM SE NEKAJ POČASI PREBUJA

Z veseljem bi napisala kaj veselega, ljubkega, vendar me vedno premami druga stran. Tako je bilo pri *Ledenih magnolijah* in *Sanjah o belem štrpedu*. Ne morem mimo stvari, ki me motijo in vznemirjajo.

Sneg se mi zdi popolnoma distopičen in popolnoma utopičen roman hkrati. Distopičen v izhodiščni situaciji in utopičen na cilju. Najbrž bo držalo, da se zdi v čisti temi vsak žarek svetlejši ...

Vsekakor gre za distopično vizijo prihodnosti. Ozračje je napolnjeno z mrakom in tesnobo. To je svet, v katerem imajo eni vse, drugi pa nič. V njem je vedno manj knjig in knjižnic, filmov in gledališč ... Torej ni več prostora za umetnost, kot tudi ne za drugačne ljudi, ne po razmišljanju in ne po barvi, pa tudi za obstrance ne. Tudi narava je ogrožena. Posekan je starodavni skrivnostni gozd Samotna loza. Upanje, da bo kdaj bolje, izginja. V takem svetu je res vsak žarek svetlejši. S *Snegom* sem se, s prekinitvami, ukvarjala zelo dolgo. Začela sem ga pisati pred kovidom in vmes se je marsikaj dogajalo. Nekatere stvari, o katerih sem pripovedovala, so me začele dohajati. Recimo policijska ura. Niti v sanjah nisem pomislila, da bi se nam to lahko v resnici zgodilo. Pa se je. Tudi moji varuhi, oklepna vozila,

droni so naenkrat postali del našega sveta. Večkrat se sprašujem, zakaj pišem o takih stvareh. Z veseljem bi napisala kaj veselega, ljubkega, vendar me vedno premami druga stran. Tako je bilo pri *Ledenih magnolijah* in *Sanjah o belem štrpedu*. Ne morem mimo stvari, ki me motijo in vznemirjajo. Zlorabljanje, zatiranje, mučenje, podcenjevanje ... Da ne omenjam še vseh drugih katastrof, ki se dogajajo. Ta svet je poln tega. Ne morem se obrniti stran in odmisлити.

Kako pravzaprav začnete graditi svoje romaneskne svetove? Imate v glavi vnaprej (bolj ali manj) celo sliko ali bolj detajle?

Moje knjige nastajajo počasi, malo po malo. Najprej gre težko. Imam samo drobce in približno slutnjo, kaj naj bi zgradila. Moji junaki so samo sence v megli. Dokler jih ne uspem oživeti, se sprašujem, ali naj sploh nadaljujem ali vse skupaj opustim. Ko in če mi to uspe, takrat steče. Začnem z njimi dihati in gledati še skozi njihove oči. Naenkrat vse zaživi in nikoli ne vem, kam bomo prišli.

Znana je trditev Margaret Atwood, da si ni v *Deklini zgodbi* ničesar izmislila – da je vse oblike nadzorovanja in kaznovanja pobrala iz kakšne totalitarne prakse. Seveda je tudi vaš svet narejen, žal, iz resničnosti. Reference so precej sodobne in dokaj znane, se zdi. Najbrž pa niso znane mladim?

Res je, tudi v mojem svetu se zlahka najde veliko vzporednic z resničnostjo in čisto verjetno je, da se realnost mojih junakov ponekje že dogaja. Mesto Ledina je izmišljeno, vendar sem ob njem mislila na mnoga ogrožena in porušena mesta, kot so Alep, Vukovar, Gaza (še pred oktobrom 2023), ki je bila tarča, odkar pomnim. Seveda je tu tudi Sarajevo in njegove rdeče vrtnice, ki so posejane po pločnikih, parkih in tržnici, to

so mesta, na katera so med vojno padale granate in je v poškodovana tla utrta rdeča barva. To so sarajevske vrtnice. *Rdeče rože* je naslov delavske drame, ki jo je pred drugo svetovno vojno napisal moj ded, pesnik in dramatik Jože Moškrič. Tudi nanj sem veliko mislila, pravzaprav je knjiga pisana v njegov spomin. Sploh pa imajo rdeče rože oziroma vrtnice še več pomenov. Tu je še otroška opera *Brundibar*, ki so jo izvajali otroci iz taborišča Terezin, vedno znova, medtem ko je večina od njih za vedno izginila v Auschwitzu. Da ne začnem govoriti o žici ... Marsikaj bi lahko še našla. Veliko stvari niti ni pomembnih, sploh moje osebne, subjektivne. Konec koncev se mi ne zdi bistveno, ali mladi to prepoznajo in vidijo, vsekakor pa sem prepričana, da gotovo marsikaj slutijo, razmišljajo in morda najdejo povsem drugačne povezave. Upam. Moje sporočilo je, naj ne molčijo, se obračajo stran, da imajo pravico biti slišani, da niso nevidni in naj jim ne bo vseeno za svet okoli nas. Je pa še druga možnost. Če vse skupaj odmislimo, se *Sneg* čisto preprosto lahko bere kot napet malo fantastičen in malo realističen roman.

Mesto – družba v malem – je bilo skrajno razdeljeno tudi že v *Sanjah o belem štrpedu*. Razdeljeno je bilo na Cono in Zeleni gaj, in to ni bila, da tako rečem, razlika med industrijsko cono Šiška in Murgلامي, bolj je spominjala na razliko med kartonskimi naselji in bogataškimi četrtmi. Samo da je v barakarskih naseljih več življenja, kot ga je bilo v Coni ali ga je v *Snegu* v Zaplati. Signifikantno se mi zdi, da v Zaplati nimajo pametnih telefonov in signala. Ločnica med revnimi in bogatimi je v dostopu do tehnologije. Šele potem se lahko sprašujemo o škodljivih učinkih tehnologije, ne?

To je zato, ker sem šla z Zaplati, najbolj ogroženim delom mesta Ledine, še

korak naprej. Cona ni bila tako nadzorovana, kot je Zaplata. Droni, oklepna vozila, kontrolne točke in seveda je brez internetne povezave. Kakšna groza, kaj? Da se nam danes zgodi kaj takega. In da celo ostanemo brez našega pametnega telefona! Nepredstavljivo. No, Zaplata je popolnoma odrezana. Geto je. Utrujena in uničena. Kdor ima moč, je odšel, ostali so samo nemočni in nekaj neustrašnih posameznikov: *‘Odpisali so jo. Včasih je elektrika, drugič je ni, voda je gnojnica ... Mi pa kot podgane begamo in bežimo in nas je vedno manj, vedno bolj smo ograjeni in stisnjeni, oni pa brezbrizno svinjajo in samo čakajo, da se poberemo ali pa crknemo ...’* Meja med revnimi in bogatimi je v *Snegu* res poglobljena. Verjetno zato, ker se bojim, da bi se kaj podobnega zgodilo tudi pri nas. Nekaj se že dogaja. Lahko samo upam, da ne bo šlo tako daleč.

Kapitalska delitev se v *Snegu* razrašča, kot se je včasih razraščal gozd, ki je zdaj padel kot žrtev kapitalskih interesov. Narava in živa bitja so žrtev kapitala in politike. Prvi seka drevesa, druga postavlja bodečo žico, na katero se nabodejo živali ... Sile moči si pomagajo in so nerazdružljivo prepletene ...

Prav zato je tako, ker sta kapital in politika združena. Imata vse, sredstva in moč, in tako lahko delata, kar hočeta. Nadzorujeta ljudi, uničujeta naravo, vseprisotna sta in popolnoma prepričana v svojo nepremagljivost. *‘Imajo se za naše gospodarje, zanje smo navadne ničvredne smeti. To pravico so si vzeli in se je oklepajo z vsemi sredstvi, sprašuješ me, kdo so ... To so ljudje, ki jim največ pomeni denar, zanj se da vse kupiti, in to jih je pokvarilo. Požrešnost in pogoltnost. Nikogar niso sposobni imeti radi, samo sovražiti znajo ...’* Na prvi pogled je res videti brezupno, vendar se pod vsem tistim snegom nekaj počasi prebuja in

tisto jim ne bo odpustilo pomora živali, uničenja narave, delavnih kolonij, zatiranja in zapiranja ... Zavedam se, da je to precej črno-beli svet, vendar sem se namenoma odločila tako. Kot v starih dobrih pravljicah.

Sneg je tudi zgodba o možnosti upora in radikalne spremembe paradigme.

V mladinskem romanu na koncu mora biti vse dobro. (Z manjšimi ali večjimi odstopanji). Zato sem bila iskreno vesela za vaše junake. Vsi potrebujemo katarzo. Je nespodobno, če vas vprašam, ali tudi, v resničnem življenju, verjamete v možnost rešitve?

Povsem logično je, da se mora nekaj zgoditi. Dogajanje pride do točke, ko se mora tisti sončni žarek, o katerem sva govorili na začetku, nujno okrepiti. Tudi sonce mora priti. Ledina in junaki morajo preživeti, kot morajo zmagati prijateljstvo, strpnost in sočutje in nevidni morajo postati vidni. To si zaslužijo, sploh ker je to mladinski roman. Le kako naj bi se drugače končal? Kako jaz v resnici? Včasih verjamem v vse, drugič v nič. In ni mi všeč, če sem pesimistična. Pravzaprav hočem verjeti, da bo na koncu prevladala človečnost. Če citiram: *„Čeprav se nam zdi čudno in nemogoče, hočemo verjeti, da je to mogoče. Le kakšen svet bi bil to, če še to ne bi šlo. Ali bi sploh še obstajal?“* Torej, verjamem!

Sama sem v *Snegu* bolj prepoznala realistične izvore družbene distopije kot izvore pravljicnih elementov.

Vendar sem prepričana, da je tudi v tem delu roman bogat z referencami. Nam jih razkrijete?

Tako je tudi mišljeno, čeprav so ves čas neoprijemljivo prisotni, tako kot sneg, ki ves čas pada. Za *Sanje o belem štrpedu* vedno govorim, da mi je štrped rešil in polepšal knjigo. Vanjo je prinesel upanje in svetlobo. Podobno drži tudi za *Sneg*. V njem sta gozdni duh Leši ali

lesnik (slovanski gozdni duh) in negativec Krampus. Prvi nekaterim pomeni upanje, smisel obstoja v bednem svetu Snega, drugi prinaša strah in grožnjo. *„Krampus, vsega je kriv Krampus!“* se šepeta po mestu, obenem je tudi simbol za vse zlo ali pa samo „nekaj za strašit otroke“. V resnici v knjigi ni dokaza o obstoju kakršnihkoli pravljicnih bitij in tako prepuščam bralcem, da si tako kot junaki knjige sami poiščejo odgovor. *„Nekateri so videli samo ogromen snežni vrtinec, drugi čudne strašljive snežne prikazni, tretji so bili prepričani, da je bila tisto divja jaga. Četrti niso videli ničesar.“* Rada se poigravam s pravljicnimi elementi. Dolgo let sem delala v knjižnici, med drugim tudi kot pripovedovalka pravljic. Izboru pravljic sem posvetila veliko časa. Tega se je nabralo in dolga leta sem imela svoj vzporeden pravljicni svet. Pravzaprav ga imam še vedno. Pravljice, pa naj gre za umetne ali ljudske, so nekaj, na kar mnogi odrasli radi pozabljam. V bistvu si že dolgo želim, da bi nekoč napisala pravljicni mladinski roman, v katerega bi vpletla slovenska mitološka bitja. Morda nekoč. Če bo čas.

Pomenljiva se mi zdi romaneskna

„uporaba“ snega: najprej je kataklizma, svet je ukleščen v led, kot je v *Snežni kraljici*, se zdi. Toda „iz iste snovi“ kot problem je tudi rešitev, ne?

Ko sem pisala *Sneg*, sem ga večinoma videla skozi snežno tančico. Spremljali so me mešani občutki, od tesnobnih in strašljivih do pomirjujočih in prijetnih. Takrat sem ugotovila, kako hvaležen motiv je sneg. Res je. Lahko pomeni popolno uničenje. Svet zavrt v led in sneg. Žalost, stisko, lakoto. Poleg *Snežne kraljice* in njenega hladu vsi poznamo *De-klico z vžigalicami*, ki je zame ena najbolj presunljivih pravljic. Po drugi strani pa nas navdušuje mehko padanje snežink, za katere vemo, kako enkratne so, da ena ni enaka drugi, in če pogledamo v nebo,

kadar sneži, je, kot da smo se zazrli v neskončnost. Čez svet spredejo mehko zaveso in ga naredijo čarobnega. Vse to je sneg, kot so iz njega tisti snežni vrtinci, ki se pojavijo pravi čas na pravem kraju, pa tudi tisti tornado, ali karkoli že je, na koncu. Narava je nepredvidljiva.

Eno od poglavij je naslovljeno *Kaj se tke v Tkalnici sanj*. Torej, kaj se tke v Tkalnici sanj?

Tkalnica je simbol vsega, v kar verjamem. Ker taka tkalnica lahko stke čisto vse. Meni je stkala roman *Sneg*, skrivnostne rože srebrnice, ki naj bi jih posejala Luna, dečka z imenom Sneg in sneg, ki pada. Neskončno. Neslišno. Sanjavo. Želim si, da bi vsak imel svojo tkalnico. Še posebej mladi. Da bodo lahko rekli: Zmorem! Imam ime. Imam obraz. Imam svoj glas.

■ PETRA VIDALI

FOTO ROBERT BALEN

AMBROŽ KVARTIČ

BISTVO JE IGRIV POGLED NA SVET, JEZIK PA BO TEMU SLEDIL

»Če je igrarija namenjena sama sebi, se mi to ne zdi najbolj posrečeno. Zraven mora biti sporočilo, zgodba, razkrivanje alternativnih pogledov na stvar.«

***Rimana kaša* ni vaš mladinski prvenec. Bralci poznajo že 100 ugank, ki so skupaj *Ugibanica*. Morda vas poznajo iz revij ali iz drugih vaših delovnih kontekstov, vseeno pa ste na polju mladinske književnosti še dokaj novi. Povejte, prosim, kako ste prišli sem.**

Eden od plusov ukvarjanja z otroško in mladinsko literaturo je to, da si pri štiridesetih še vedno predstavnik mlajše generacije (smeh). Ne vem, kako začnajo drugi, kaj je pozno in kaj je zgodaj, pri meni pa je prišlo do zamika, ker sem najprej peljal akademsko kariero na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Ko se je zaključilo obdobje mladega raziskovalca, pa naenkrat več nisem vedel, kam. Bil sem tik pred doktoratom, se pravi previsoko kvalificiran za običajne službe, vendar se mi je v tistem trenutku začelo dogajati marsikaj. Pristal sem na odrih v muzikalu, za radijskimi mikrofoni in pred televizijskimi kamerami in takrat sem tudi začel pisati. Nič načrtnega ni bilo in nič mi ni že dolgo ležalo po predalih ter samo čakalo na pravi trenutek. Zgodba o samem začetku pa je pravzaprav anekdotična. Moj kolega, ilustrator Marko Rop, je takrat risal za *Ciciban*. Enotna ilustracija naj bi pokrila pet, šest ugank. In poleg ostalih motivov je narisal tudi ptičje strašilo. Se pravi, da bi potrebovali tudi uganko, katere odgovor bi bilo ptičje strašilo. Ampak prav take na uredništvu niso imeli. Torej je moral ali kakšno priskrbeti ali pa ptičje strašilo izbrisati. Vprašal je mene, jaz sem vzel izziv zares in celo malo pretiraval, napisal sem jih namreč šest s to isto rešitvijo. To je bil moj prvi zaresen korak v ta svet. In morda smo se ravno zaradi tega mojega pretiravanja hitro našli. Dobil sem stalno ugankarsko rubriko. To je bilo leta 2015 in od takrat nastopam na tej sceni. Po dveh letnikih ugank sem začel pisati tudi druge pesmi in takrat je prišlo vabilo na srečanje mladinskih pesnikov in pisateljev Oko besede. To sem razumel kot čast. Vesel sem bil, da kdo bere, kar sem napisal. Pridružil sem se jim in bil takrat z naskokom najmlajši. Sestavljanje imen mladinske književnosti, ki sem jo nekoč bral, z obrazi na srečanju, je bilo

strašansko zabavno in zanimivo. Ko se potem nekaj let družiš z njimi, pa postaneš del ceha. Hkrati počasi dojemaš, da je to nekaj, kar očitno počneš relativno dobro, pa tudi otroci na šolah ti to potrjujejo. Nastopi na šolah so vedno dober izziv, užitek se je malo pohecati z otroki. In tako gredo stvari naprej. Nagrade oziroma nominacije zanje pa so potrditev nekega obdobja oziroma dela. No, sicer sem še vedno med mlajšimi. (smeh) A če sva že pri tem, zadnji dve večernici sta šli relativno mlajšima avtoricama.

Vaše pesmi so razplastene, kompleksne besedne igre. Kako pa jih sprejemajo otroci? Kar naprej se pritožujemo, da nimajo razvitih jezikovnih veščin ... Se torej znajo igrati z besedami?

To je zame kar precej kompleksno vprašanje zaradi več razlogov. Najprej zato, ker nimam tako dobrega vpogleda v svet otrok, kot ga imajo najverjetneje njihovi učitelji ali vzgojitelji, jaz samo 'vpadem', pa je. Nisem torej zares v dobrem stiku s to problematiko za pošten premislek. Druga stvar pa je, da v tem mojem pisanju, v mojem 'igranju' ni samo jezik oziroma igranje z njim. Če je igrarija namenjena sama sebi, se mi to ne zdi najbolj posrečeno. Zraven mora biti sporočilo, zgodba, razkrivanje alternativnih pogledov na stvar. Ali pa zgled, kako se igrati tudi sicer v življenju, ne le z jezikom, kako biti radoveden. In sem bolj za to, da se izpostavlja te vidike, ne pa samo jezik, kakorkoli igriv že je. Bistvo je torej po mojem igriv pogled na svet, jezik pa bo temu sledil sam od sebe.

Prav na vaše miselne obrate sem hotela opozoriti. Recimo na čevelj, ki ga žuli človek. Ali na Katro, ki ne klepeta med kosilom, temveč se prehranjuje med tem, ko govori ...

Seveda, tako karnevalsko obračanje na glavo je vedno učinkovito. Tudi to je igra in to obračanje je tudi otrokom

zelo ljubo. Je pa še nekaj drugega pri tej igri. Vsi govorimo, da otroci radi sprašujejo 'zakaj?'. Sam pa ugotavljam, tudi ob očetovskih izkušnjah, da je pri otroški igri in pri otroškem pogledu na svet zelo pomembno tudi vprašanje 'kaj pa, če?'. Imamo torej izhodišče, soočeni smo s fenomenom, situacijo, a se ob tem vprašamo: kaj pa, če ... In otroška igra potem ta 'kaj pa, če' tudi udejanji: 'Kaj pa, če smo zdajle vsi zdravniki?' In smo tudi zares zdravniki. 'Kaj pa, če smo se danes zbudili brez nosu?', in se igramo, da nimamo nosu. 'Kaj pa, če se v omari obleke pogovarjajo?', 'Kaj pa, če človek žuli čevelj in ne obratno?'. To je bil najpogostejši proces pri pisanju pesmi za *Rimano kašo*. Veliko avtorjev za otroke in mladino namreč govori, da je otroška igra tisto, kar ohranjajo v sebi in dajejo v svoja besedila, kar je skratka njihovo glavno ustvarjalno vodilo. Vsak lahko to sicer razume po svoje, je pa to, kar sem omenil, način otroške igre, ki mu pri pisanju sledim sam ...

Precej ste mi dali misliti tudi s 'kaj pa, če' pri živalih. Zelo všeč mi je ideja, da najmočnejša žival na svetu (ki ostaja neidentificirana) ostaja v kletki samo zato, ker je pri volji in ji tako ustreza. Ker bi se, močna, kot je, sicer zlahka prebila na svobodo ...

Pri 'kaj pa, če' gre stvar še naprej, tu je tudi vprašanje vzrokov in posledic. Če se vsi zbudimo brez nosu, kaj to pomeni? Pomeni, da ne moremo vohati, da ne moremo imeti očal ... In iz teh posledic potem nastane zgodba. In ja, če imamo najmočnejšo žival na svetu, verjetno ta lahko razsuje vse, kar hoče. Še boljša ilustracija principa, o katerem sva govorila, pa je v pesmici z naslovom Kaj takega: tam je namreč hrust, ki ima tako močno čeljust, da več kot za hrano zapravi za žlice!

Dobro analizirate proces. Vaša specializacija je folkloristika, kar

pomeni, da ste gotovo preučevali vzorce, po katerih so zgodbe narejene. Ampak to je kasneje pridobljeno znanje. Kaj pa primarni nanosi, talent in vzgoja? Kaj nas oziroma kaj vas naredi?

Kombinacija vsega. Človek je tisto, kar se vanj nalaga in tisto, kar sam nalaga vase. Zagotovo smo vsi, ki se ukvarjamo s pisanjem, nekoč tudi radi brali. Doma je bila vzgoja zelo podvržena temu. Talent imaš, imam, ampak ga je treba obrusiti. Brusi pa se z ustvarjanjem, pravim ustvarjanjem, ki ni zgolj namensko, ciljno usmerjeno k objavi. In brusi se s pogovori in tudi s prijateljskimi tekmovanji z ljudmi, ki te obdajajo in so ‚cepljeni‘ v podobno smer. Vedno pa je osnova opazovanje sveta okoli sebe. In etnologija, moj študij, je točno to, opazovanje soljudi in njihovih načinov življenja ter opazovanje vzorcev. Ko vzorce opaziš, jih znaš popisati in razumeti, je pa nato samo še korak do tega, da jih rušiš ali postaviš na glavo. Vse to se je torej skombiniralo v mene in v moje pisanje. Preden pa se preveč analiziram, naj vseeno povem, da mi je to fino početi. Ko dobim idejo, bom že našel način, kako jo konkretizirati. Kreativni proces je tudi delo, tega nikakor ne zanikam, a če se nimam sam fino zraven, nima smisla. Ne verjamem, da je med sonominiranci in sploh vsemi, ki se srečujemo na Očesu besede, kdo, ki mu pisanje ni ‚fajn‘ v čisto samoaktualizacijskem smislu.

Ker ste napovedovalec, igralec, pevec, sem se vprašala, ali ste pomislili, da bi vaše pesmi zaživele še kako drugače kot na papirju.

Moje polje udejstvovanja je zelo široko. V zadnjih dveh letih sem posnel tudi kar nekaj zvočnih knjig, k igralsko-interpretacijskemu delu sodi tudi sinhronizacija animiranih filmov. Podajanje kakršnihkoli tekstov mi ni problem, je pa

tudi tako, da lažje predajam naprej svoja besedila kot besedila drugih, saj točno vem, kaj sem hotel s čim doseči in kje se skriva kaka ‚forica‘. Rad torej mešam žanre in rad na različne načine dosem naslovnik. Napisal sem recimo libreto za muzikal *Povodni mož*, v katerem je tudi rap, ki mi je bil do takrat čista neznanaka, a sem se vrgel v razne diskografije devetdesetih let, da sem usvojil metrične vzorce – pa sem ga naredil. In je dobro izpadel. Morda bom še kdaj napravil kaj takega. Res pa je, da sem se od takrat, ko me je življenje prisililo pogledati še kam drugam in ugotoviti, kje vse se še skrivajo talenti, navadil tudi prepuščati. Nenazadnje nisem napisal še nič oprijemljivega za odrasle. No, če odmislimo muzikal, ki je namenjen čim širši publiki. Morda pa je to naslednji korak. Ravno v tem prepuščanju v zadnjih letih vidim tisto, kar me je pripeljalo tudi do točke, ko je prišla nominacija za večernico, za kar sem hvaležen vsem, ki so za to odločitvijo. Ne vem zares, kaj sledi, vse, kar vem, je, da nekaj gotovo še sledi.

■ PETRA VIDALI

FOTO ANDREJ PETELINŠEK

FERI LAINŠČEK

ZA OTROKE NE MOREŠ PISATI, ČE SI OTROČJI

S Ferijem Lainščkom ob srečanju v Murski Soboti o kriptovalutah, umetni inteligenci, nominiranem delu in vlogi večernice. So se literarne nagrade, tudi večernica, „izrodile“?